

ÁROKAY LAJOS:
EMLÉKEZŐ TÁJAK

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1970. 270 o.)

A könyv szerzője leírja, jellemzi a hazai tájakat, benépesíti azokat harcoló csapatokkal, s a felszabadító erők nyomába szegődve, végigkíséri küzdelmes hadműveleteiket a Marostól egészen a nyugati országhatárig. Célkitűzése a témát felölelő népszerű ismeretterjesztés. Ezt mind a formai eszközök, mind a tartalom — részletek és szintézis — tekintetében egyaránt sikerrel valósította meg. Nagyszabású hadműveletek vagy akár csak az apróbb harcselek-

mények tervéhez és azok végrehajtásához a földrajzi tényezőket messzemenően figyelembe kell venni. A lezajlott egykori hadieseményekről a hadtörténész nem írhat a terepről elvonatkoztatva, mert különben nemcsak az olvasmányosság kívánalma ellen vétene, hanem írásában igen lényeges okozati összefüggések maradnának rejtve az olvasó előtt. Árokay Lajos e tekintetben nem követett el mulasztást, sőt a megszokottnál is bővebben — és tegyük hozzá — igen élvezetes stílusban ismerteti a hadiesemények színhelyeit. Nemcsak egyszerűen helységneveket, hegyeket és folyókat sorol fel. Tájleírásai konkrétak, megkapóak és mértéktartók: a valóságnak megfelelően érzékeltetik a cselekményektől elválaszthatatlan környezetet.

A kiadvány megjelentetését nemcsak felszabadulásunk negyedszázados jubileuma tette időszerűvé. Kétségtelen, hogy a felszabadulási évforduló kapcsán országos méretű igény mutatkozott a felszabadító hadműveletek megismerése iránt. Ezt tükrözték a napilapokban és folyóiratokban nagy számban megjelenő tanulmányok, cikkek, visszaemlékezések, a különböző szempontú terjedelmesebb feldolgozások — s nem utolsósorban az országszerte folyó felszabadulási vetélkedők és a Hadtörténelmi Intézethez mindenfelől özönlő ezer és ezer kérdés.

A szerző népszerű, ismeretterjesztő művét elsősorban az egyre szaporodó természetjárók táborának szánta. Tájleírásai ezért is bővebbek annál, mint amennyit az eddig megjelent útikönyvek, amelyek sokkal szerényebb mér-

téekben tájékoztatták az országjárókat a hazai tájakhoz fűződő felszabadító harcokról, mint amekkora érdeklődés az ő részükről mutatkozott. Az Emlékezés tájak írója nemcsak hadtörténész, hanem képzett túravezető is. A jelentkező igény alapján joggal vállalkozhatott hát egy sajátos, újszerű műfaji megoldásra: — ahogy a szerző nevezi — hadtörténeti útikalauz megírására.

Árokey Lajos elismerést érdemlő gondossággal és rendkívüli szorgalommal gyűjtötte össze a könyve megírásához felhasznált gazdag anyagot. A szélesebb körökben ismert munkákon kívül számos, szétszórtan napvilágot látott, sok esetben csak igen nehezen hozzáférhető hazai és külföldi tanulmányból, cikkből és visszaemlékezésből merítette adatait. A szerzőt dicséret illeti, amiért bonyolult szakmai problémához is hozzá mert nyúlni és azokat könnyed, közérthető információkként adja át a katonai nyelvezetben járatan olvasóknak.

Itt önként kínálkozik az alkalom, hogy néhány mondat erejéig szót ejtsünk arról is, hogy a tudományágak művelői körében meglehetősen idegenkednek attól, hogy népszerű ismeretterjesztő művek megírására vállalkozzanak. Talán nem is azért, mintha egy ilyen vállalkozást „ranganon alulinak” találnának. Elvben ugyanis mindenki elismeri, hogy a tömeges ismeretterjesztés megfizető és közhasznú feladat. Inkább azért, mert úgy vélik, hogy népszerűen, s emellett még szakszerűen is írni, nem is olyan könnyű — és nem is mindig hálás tevékenység, mert a mindenki számára érthető megfogalmazás könnyen a szakszerűtlenség látszatát keltheti és elismerés helyett tudományos körökben nehezen eliminálható értékrendi csökkenést vonhat maga után. A történettudomány és más tudományágak területén körülpillantva, mindezek ellenére is jó néhány nevet sorolhatnánk fel, akik szívesen vállalják a népszerű ismeretterjesztést. Véleményem szerint tudományos rangjukon még az sem csorbít, ha netán esetenként a gyermekek nyelvén mondja el a társadalom-, vagy a természettudományok ismeretanyagát s azok törvényszerűségeit. A „kockázatvállalás” érzése inkább azokban a fiatalokban merül fel, akiknek még csak célkitűzésük az, hogy megalapozzák tudományos tekintélyüket.

Árokey Lajos vállalta a „kockázatot”: az útikalauz és a felszabadító hadműveletek történetének hozzáértő egybeötívözésével sikerült megvalósítania a maga elé tűzött célt, amelyről ő maga ezt írja:

„E szerény munka nem kíván újat adni a szakembereknek. Inkább azt tekinteli feladatának, hogy a szakirodalom gazdag anyagát az olvasók szélesebb köre számára hozzáférhetőbbé tegye és természetesen, ha nem is teljesen, inkább csak nagy vonalakban kielégítsen egy sajátos igényt: megkönnyítse az országjáró, a turista tájékozódását a hadtörténelem e témakörében.”

A műfaji szempontból újszerű megoldás korántsem jelenti, hogy a szerző eltulozza, vagy abszolutizálja a terep hadműveleti jelentőségét. Érzékelteti ugyan annak kiemelkedő fontosságát, de a szövegből mindvégig az is világosan kitűnik, hogy a siker kivívásához még sok egyéb tényezőt és feltételt kell figyelembe venni. A mű szerkezeti felépítésében és az ezen belül kialakított arányokban nem találok lényegesnek mondható kifogást. A szerző a felszabadító hadműveletek ismertetését szerkezetileg úgy oldja meg, hogy könyvét az ország nagy tájegységei szerint részekre, a részeket pedig címekre tagolja. Ezek a címek többnyire a mű útikalauz jellegét hangsúlyozzák ki. Lapozgatás közben ilyen címeket találunk: A Marostól a Körösig; Végig a Sebes-Körösön és a Hármás-Körösön; Tisztaháttól Szolnokig; Szolnoktól Szegedig; Mohácstól Erdig stb. Úgy érzem, a kitűnő szöveg ötletesebb, színesebb címeket is megérdemelt volna.

Fokozottan vonatkozik ez a megállapítás a könyv — egyébként tetszetős kiállítású — borítólapjára, mely a le rövidített címmel semmit sem árul el arról, hogy itt tulajdonképpen a felszabadító hadműveletekről lesz szó. Kár, hogy ezt csak a belső címlapról lehet megállapítani, és ilyenképpen titok marad a könyvesboltok kirakatát szemlélő könyvbarátok előtt — ez azonban nem a szerző hibája.

Ami a belső tartalmat illeti, ez a kiadvány a természetjárók népes táboránál sokkal szélesebb olvasó közönségre is joggal tarthat igényt, mert érdekesítően jó és gazdag ismeretanyagot tartalmaz, sallangmentes, egyszerű stílusa pedig könnyen érthetővé és követhetővé teszi a valóságban nagyon is

bonyolult hadieseményeket. A bonyolult események leegyszerűsítése a szerző részéről tudatos és általában helyes is, mert a közérthetőséget szolgálja. Egyedül a debreceni hadműveletnél érezzük úgy, hogy ezt a hatalmas páncélos összecsapást — gazdag ismeretanyag birtokában — a valóságának megfelelően mozgalmasabbnak, drámaibbnak, nagyobb szabásúnak ábrázolhatta volna. A harcselekmény méretének érzékeltetéséhez például számszerű adatként megemlíthette volna, hogy a debreceni térségben mintegy ezer harcocsai és rohamlöveg ütközött meg egymással.

Csak helyeselni lehet, hogy olvasóira való tekintettel a szerző igyekszik kerülni a sokak számára ismeretlen, katonai terminus technicusokat, s azokat a szakszerűséget különösebben nem sértő, jó hangzású és közérthető szavakkal helyettesíti. A nehézkes „magasabbegység”, „csapásmérő csoportosítás” stb. kifejezések helyett az egyszerű olvasó felé még akkor is elnézhetjük a „sereg”, a „had”, „védősereg” szavak használatát, ha tudatában vagyunk annak, hogy a katonai terminológia a hadtudományokban jártas katonára számára szigorúan körülhatárolt fogalmakat fed. A köznyelv nemigen tesz különbséget a csata, az ütközet, a harcselekmény, vagy éppen a „csatározás” fogalmak között sem. A jelentőségben és méretekben mutatkozó különbséget nem egyetlen szóval fejezi ki, hanem körülírja, esetleg más, sajátos, frappáns eszközökkel fejezi ki. Tudatosan ezt teszi Árokay Lajos is, mert arra törekszik, hogy az olvasó a maga nyelvén olvassa azt, amire kíváncsi.

E kényszerű pontatlanságokért bőséges kárpótlást nyújtanak az egykori harcok vezetőinek, átéltjeinek színes és hangulatos visszaemlékezései és naplójegyzetei, amelyek az élményszerűség légkörét teremtik meg a szövegben, s egyúttal a szerzőnek azt a törekvést tükrözik, hogy a legjobb források felhasználásával minél hitelesebbé tegye mondanivalóját.

Megkapóan szépek a történelmi utalásokkal egybekapcsolt tájleírások. Megismerjük belőlük az egyes vidékek, völgyek, utak, objektumok jellegét, és megértjük a harcok nehézségeit. Szép példa erre a Cserhátról szóló, ismertetés:

„A Dobogó-vonulat és a Tepke hegy vidékét nyugatról és délről közelítették meg a szovjet csapatok... A keleti Cserhát két párhuzamos bércsora, a köztük meghúzódó erős völgy, az erdők közé zárt kicsiny falvak mind megannyi kedvező lehetőséget nyújtottak a németeknek, hogy csekély erőikkel is szilárd védelmet építsenek ki. Ez a vidék évszázadokkal ezelőtt is védővonalat alkotott, ezt bizonyítják a sziklaszirteken ülő várak néma romjai... A Cserhát a második világháború alatt is nehezen leküzdhető terepnek bizonyult. A hadműveletek elsősorban az utak mentén lehetett végrehajtani, ezeket pedig a védekező ellenséges csapatok könnyen ellenőrizhették, páncéltörő tüzérséggel, beásott harcokocsikkal, géppuskákkal tűz alatt tarthatták.”

Számos más vizuális hatású, tanulságos leírással találkozunk még Árokay könyvében. Megérdemli az a rész is, hogy idézzünk belőle, mely a Duna szakaszait ismerteti igen szemléletesen s a folyón való átkelés nehézségeiről és lehetőségeiről tájékoztatja az olvasót.

„A Duna vidéke Bata és Fadd között alkalmatlan az átkelésre. Az itt húzódó ártéri Gemencei-erdőben nehéz a járás, különösen akkor, ha a folyó vízállása is magas. Az erdő és a dombvidék között elterülő Sárköz vízenyős, lápos területeivel, a Duna elhagyott holtágival, az ember alkotta védőgátak, töltések hálózatával, ligetes ösmocsaraival, kisebb-nagyobb szigetekkel nem kedvezett volna az átkelésnek. Itt az egyetlen járható út a bajai híd felől vezető hatalmas töltés koronáján fut: később a szovjet hidászok Bajánál pontonhidakat építettek és fel is használták ezt a forgalmi lehetőséget, amely átjárót biztosít az ártéri rengetegen keresztül a Duna—Tisza köze és a Dunántúl között.”

A terep ilyen szép, pontos jellemzése mellett csak elírásnak minősíthetjük, amit a hazai tájak egyébként kitűnő ismerője egy helyen a Duna—Tisza közti homokos hátság mölvényzetéről ír. Nyilván tévesen kerül ide a tölgy- és bükkerdő, hiszen e tájnak az akácok, nyárfaligetek, galagonyások és mélyebb helyeken a fűzesek a jellemzői.

A szomszédos népekről, hadseregeikről szólva említést érdemelt volna az a tény, hogy a 2. Ukrán Front kötelékében két román hadsereg harcolt a

Tiszántúlon. Az is tény, hogy a Zempléni hegység és a Hernád völgye vidékén keresztül túlnyomórészt a 4. Román Hadsereg csapatai nyomultak előre. A 40. Szovjet Hadsereg zöme a Hernád és a Sajó között, a Vinogradov vezérőrnagy vezette 159. erődkerlet egységei pedig a román csapatokhoz csatlakozva, jobbszárnyon törtek előre. Mindez a szövegből és a könyvben közölt egyetlen vázlatból nem tűnik ki világosan.

Árokay Lajos nemcsak szép stílusban ír, hanem arra is gondja van, hogy fordulatos eszközökkel mindvégig ébren tartsa olvasói érdeklődését. A hadműveletek követése közben az eseményekhez szorosan kapcsolódó, nagyon szép lírai költeményeket iktat be. Maradandóan mély benyomást kelt az olvasóban, amikor a szerző Kunszentmártontól például Leonyid Pervomajszkijnak Petőfi Sándorhoz c. versével búcsúzik, amelyet a neves szovjet költő a felszabadító szovjet hadsereg katonájaként a helyszínen írt meg annak idején.

A könyv egy-egy részletéből jól ismert hazai tájak féltő szeretete sugárzik, amikor a szerző gondosan számba veszi a hősi múltnak a környékhez fűződő emlékeit, kultúrkincseit, neve-

zetesebb létesítményeit s arról is tudósítja az olvasót, hogy azok miként vésték át a háború viharát.

A mű alaphangjában eltér a szokásos jubileumi írásoktól. Nem patetikus szólamokkal és sűrűn alkalmazott jelzőkkel, hanem a tények meggyőző erejű felidézésével kelti fel a rokonszenvet és hálát a felszabadító harcok hősei iránt, s ugyanígy a megdöbbentő tényadatok pusztá felsorakoztatásával készíti a fasizmus gaztetteivel szemben felháborodásra és megvetésre az olvasót. A tények hiteles feltárása nyomán támadó gondolatok és érzelmek mélységesen és véglegesen megmaradnak benne.

Árokay sikeres és igen hasznos művet alkotott, amelynek egészét áttekintve azt kell hiányolnunk, hogy elmaradtak a könyvből a szemléletesség jól ismert eszközei, a hadműveletek vázlatai, s a kitűnő képanyag nem a szöveg megfelelő helyére, hanem a könyv végére került. Egyik sem a szerző hibájából, hanem alighanem takarékosági megfontolásokból történt így. A felszabadító hadműveletek időszakáról szóló hadtörténeti irodalom így is értékes alkotással gyarapodott.

Csima János